

มีความเห็นต่างกันเล็กน้อยระหว่างนักวิชาการหลายท่านกล่าวว่า อูรอนะฮ์นั้นมิใช่ส่วนหนึ่งของอาราฟะฮ์แต่ท่านอิหม่ามมาลิกมีความเห็นว่าทั้งอูรอนะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของอาราฟะฮ์กฎบะห์ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ในวันเชือดที่มิดา

สรุปจากกฎบะห์มีดังนี้

“แท้จริงเลือดเนื้อของพวกท่านและทรัพย์สินของพวกท่านล้วนหะรอมแก่พวกท่าน ห้ามมิให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น พวกท่านพึงรู้เถิดว่าทุกสิ่งที่เป็นระบบญาฮิลียะฮ์ถูกฝังอยู่ใต้เท้าของฉันทแล้ว การฆ่าฟัน การทำร้ายกันแบบยุคญาฮิลียะฮ์ก็ถูกฝังเช่นกัน ริบาหรือดอกเบี้ยของญาฮิลียะฮ์ทั้งหมดถูกยกเลิกและริบาแรกที่ฉันทยกเลิกคือ ริบาของ (ครอบครัว) คือริบาของอับบาส อับดุลมุตตอลิบ ริบาทั้งหมดของเขานั้นถูกยกเลิกทั้งสิ้น

ดังนั้นจงอย่าเกรงอัลลอฮ์ในเรื่องเกี่ยวกับสตรีเพราะแท้จริงแล้วพวกท่านรับนางมาด้วยอามานะฮ์แห่งอัลลอฮ์ และพวกท่านได้ทำให้อวัยวะอันพึงสงวนของนางเป็นที่หะรอมแก่พวกท่านด้วยถ้อยคำแห่งอัลลอฮ์หรือคำสั่งของพระองค์และถือเป็นที่สิทธิของพวกท่านเหนือบรรดาภรรยาทั้งหลายและเป็นสิทธิของภรรยาทั้งหลายที่พึงมีต่อพวกท่านคือพวกท่านต้องให้ค่าเลี้ยงดูต่อพวกนางและต้องให้เสื้อผ้าแก่พวกนางด้วยดี พวกท่านจะไม่หลงทางหากพวกท่านยึดถือคัมภีร์ของอัลลอฮ์ (อัลกุรอาน) และพวกท่านทุกคนจะถูกสอบสวนเกี่ยวกับฉันทแล้วพวกท่านจะตอบว่าอย่างไร?

พวกเขาเหล่านั้นตอบว่าพวกเราขอเป็นพยานว่าแท้จริงท่านได้เผยแพร่สาส์นแห่งพระเจ้าและท่านได้ทำหน้าที่ที่ได้รับความไว้วางใจ ท่านได้ตกแต่งเดือนและให้โอวาทแก่ประชาชาติของท่าน ท่านได้ทำสิ่งที่เป็นภารกิจเหนือตัวท่านแล้ว

จากนั้นท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ยกนิ้วชี้ของท่านสู่ท้องฟ้าและชี้ไปยังผู้คนทั้งหลายพร้อมกับกล่าวว่า โอ้พระผู้อภิบาลแห่งฉันทขอทรงเป็นพยานด้วยเถิด โอ้พระผู้อภิบาลแห่งฉันทขอทรงเป็นพยานด้วยเถิด ท่านกล่าวซ้ำ 3 ครั้ง

หลังจากกฎบะฮ์เสร็จบิลาลก็อะซานและอิกอมะฮ์ด้วยเสียงที่ดังแล้วท่านก็ละหมาดซุฮร ตามด้วยละหมาดอัศริด้วยการย่อรวม หลังจากนั้นท่านก็รีบขึ้นอูฐไปยังที่วุฎุฟ ท่านหยุดอูฐข้างๆ หินใหญ่เชิงภูเขาญะบัลเราะห์มะฮ์ ท่านได้บอกให้ผู้คนหันหน้าไปทางกิบลัตขณะวุฎุฟ ขณะที่วุฎุฟท่านจะอ่านดุอาอุมากมายพร้อมกับยกมือทั้งสองจนกระทั่งตะวันตกดินและแสงสีเหลืองหมดไป เมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าท่านได้กล่าวว่า “ฉันได้วุฎุฟที่นี่ แต่ทว่าเขตอาราฟะฮ์ทุกแห่งใช้เป็นสถานที่วุฎุฟได้”

เมื่อตะวันตกดินในวันอาราฟะฮ์ท่านศาสดาได้ออกจากอาราฟะฮ์ด้วยการจูงเชือกอูฐของท่านระหว่างนั้นท่านได้กล่าวตัลบียะฮ์ตลอดเวลาในช่วงของการเดินทางท่านได้กล่าวพร้อมกับทำมือชี้พร้อมกับกล่าวว่า “โอ้ท่านทั้งหลายจงสงบเถิด จงสงบเถิดความหมายก็คือให้ออกไปจาอาราฟะฮ์ด้วยความสงบไม่หุนหัน รีบเร่ง” ในที่สุดก็ถึงมุขตะลียะฮ์ท่านได้ละหมาดมัฆริบและอิชาอ์ หลังจากละหมาดแล้วท่านได้นอนพักผ่อนที่มุขตะลียะฮ์จนกระทั่งซุบฮ์

ท่านอนุญาตให้ผู้อ่อนแอบางคนในหมู่ผู้หญิงที่มีอายุเช่น เชาตะฮ์ อุมมุสะละมะฮ์และเด็ก ๆ ออกเดินทางสู่มินาในคืนนั้นหลังจากดวงจันทร์ลับขอบฟ้าไปแล้วโดยไม่ต้องค้างคืนที่มุซตะลิพะฮ์และท่านได้สั่งไม่ให้พวกเขาว่างหินจนกว่าดวงอาทิตย์จะขึ้น แต่มีข้อสงสัยว่าอุมมุสะละมะฮ์ได้ขว่างหินก่อนรุ่งอรุณแล้วนางจึงกลับเข้ามาถึงกะฮ์ซันที่ อาศัยหลักฐานดังกล่าวอนุโลมให้ขว่างหินก่อนตะวันขึ้น สำหรับผู้ที่มีความจำเป็นเช่นคนป่วยหรือคนชราภาพ

วันรุ่งขึ้นท่านได้ละหมาดซุบฮ์จากนั้นท่านได้ซื้อถุงมุงหน้าออกจากมุซตะลิพะฮ์ไปสู่มัจอะริลหะรอมที่นั่นท่านได้หยุดและหันไปทางกิบลัตพร้อมกับดุอาอดักบิรและกล่าวคำแห่งเตาฮีดจนกระทั่งแสงทองของดวงอาทิตย์ปรากฏขึ้น ท่านกล่าวว่า “ฉันหยุดวุฎูอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ของมุซตะลิพะฮ์และมุซตะลิพะฮ์ทั้งหมดล้วนเป็นสถานที่สำหรับวุฎูจากนั้นท่านจึงออกเดินทางสู่มินาก่อนตะวันขึ้น

วันเสาร์ 10 ซุลฮิจยะฮ์

ระหว่างการเดินทางจากมุซตะลิพะฮ์สู่มินาท่านศาสดาปฏิบัติเรื่องฮัจญ์ขัดแย้งกับพวกมุชรีกีนในหลายเรื่องกล่าวคือพวกมุชรีกีนในยุคญาฮิลียะฮ์สมัยก่อนพวกเขาจะไม่ออกไปจากมุซตะลิพะฮ์สักวันเมื่อดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นมาแล้ว จากนั้นก็เดินทางผ่านช่วงกลางซึ่งนำทางไปสู่อัลญัมเราะฮ์ อัลญุบรอ (ญัมเราะฮ์ตุลอะเกาะบะฮ์) ซึ่งอยู่ข้างๆ ต้นไม้ในสมัยนั้นแล้วท่านก็ขว่างญัมเราะฮ์ตุลอะเกาะบะฮ์ ด้วยลูกหินเล็ก ๆ 7 เม็ด ช่วงนั้นท่านหยุดจากการดัลบียะฮ์ ท่านกล่าวดักบิรพร้อมๆ กับการขว่างหินที่ละก้อนโดยที่ท่านยังคงซื้ออยู่ทางด้านที่เป็นหว่านเขา

จากนั้นท่านก็มุ่งไปยังที่เชือดสัตว์ซึ่งก็อยู่ในเขตมินา ท่านเชือดอูฐ 63 ตัวด้วยมือของท่านเองแล้วท่านก็มอบให้อาลีทำหน้าที่ต่อในการเชือดสัตว์ที่เหลือ (จนครบ 100 ตัว) ท่านได้สั่งให้นำเอาเนื้อจากอูฐทุกตัว ตัวละชิ้น นำไปต้มในหม้อใหญ่ ท่านนบีและอาลีได้ชดน้ำซุบจากเนื้อตั้นนั้นและบริจาที่ที่เหลือทั้งหมดแก่คนยากจน

เมื่อเชือดอูฐเสร็จท่านได้โกนศีรษะของท่านเมื่อท่านโกนผมเรียบร้อยแล้วท่านก็เปลื้องอิหฺรอมทาน้ำหอมแล้วท่านจึงซื้อถุงมุงกะฮ์ทำการตอวาฟอิฟาเดะฮ์ (ตอวาฟรูกันฮัจญ์)

มีทัศนคติที่แตกต่างกันในหมู่นักวิชาการเรื่องของการตอวาฟดังต่อไปนี้

- อิหม่ามอัลนาวาวีมีความเห็นว่าเวลาของการตอวาฟฮัจญ์นั้นเริ่มตั้งแต่หลังเที่ยงคืนของคืนที่ 10 แต่ที่ดียิ่งไปกว่านั้นก็คือการตอวาฟหลังจากการขว่างหินที่ญัมเราะฮ์ตุลอะเกาะบะฮ์ การตอวาฟหลังตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่มักโรฮ์ (สิ่งที่น่ารังเกียจ)
- อิหม่ามมาลีกินั้นมีความเห็นว่าเวลาของการตอวาฟฮัจญ์นั้นเริ่มตั้งแต่แสงอรุณของวันที่ 10 แต่ที่ดีคือหลังตะวันขึ้นแล้ว การตอวาฟไบตุลเลอะฮ์เป็นรูกนหนึ่งของฮัจญ์การตอวาฟไบตุลเลอะฮ์จะต้องทำด้วยตัวเอง จะให้คนอื่นทำแทนไม่ได้

- อิหม่ามมาลิกีมีความเห็นว่าหากผู้ที่ประกอบพิธีฮัจญ์ไม่ทำการตอวาฟจนสิ้นเดือน ชุลฮิยะฮ์แล้ว เขาต้องเสียชีวิต
- อิหม่ามฮานาฟีมีความเห็นว่าผู้ใดไม่ทำการตอวาฟจนสิ้นวันดัชริกแล้วเขาต้องตอวาฟ กอฏอและต้องเสียชีวิตหนึ่งตัว

เวลาของการตอวาฟไม่มีสิ้นสุด ตามทัศนะของคนส่วนใหญ่ผู้ประกอบพิธีฮัจญ์จะทำการตอวาฟเมื่อใดก็ได้ไม่สิ้นสุดเวลาของการตอวาฟฮัจญ์แต่ถ้าริอชาก์จากวันสิ้นวันดัชริกคือวันที่ 11, 12 และ 13 ถือว่าเป็นมักรุฮ์

คำสั่งเสีย

ที่มินาในวันนะหฺรท่านได้กล่าวว่าพวกท่านจงรับมะนาสิกฮัจญ์ (วิธีการในการทำฮัจญ์) ของพวกท่านจากฉันเพราะแท้จริงฉันไม่ทราบว่าคุณจะไม่ทำฮัจญ์อีกแล้วหลังจากฮัจญ์ของฉันในครั้งนี้ ท่านยังกล่าวอีกว่า “หากทาสที่จมูกขึ้นหรือปากแหว่งแล้วยังมีฝีมือได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าของพวกท่านซึ่งเขาได้ปกครองท่านด้วยคัมภีร์ของอัลลอฮ์พวกท่านจงฟังและปฏิบัติตามเขา”

ในวันนะหฺรนี้เองที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้ทำการตอวาฟเรียบร้อยแล้วท่านก็ละหมาดซุฮฺร (ในวันที่ 10 นั้น) ท่านได้เดินมาที่บ่อน้ำซัมซัมขณะนั้นบรรดาลูกหลานของอับดุลมุดตอลีกำลังดักน้ำซัมซัมจากบ่อใส่อ่างให้คนดื่ม ท่านศาสดากล่าวว่าโอ้ลูกหลานของอับดุลมุดตอลีถ้าหากฉันไม่กล่าวว่าประชากรทั้งหลายจะแย่งชิงดักแล้ว ฉันจะดักน้ำซัมซัมจากบ่อมาดื่มด้วยมือของตนเอง ท่านกล่าวว่าการทะเลาะแย่งชิงกันในระหว่างผู้คนท่านจึงไม่ดักน้ำซัมซัมจากบ่อแต่เปลี่ยนมาดื่มน้ำซัมซัมในอ่างเพราะถ้าหากว่าท่านดักน้ำซัมซัมจากบ่อมุสลิมทุกคนก็จะปฏิบัติตามท่าน ผลสุดท้ายก็จะเกิดการแย่งชิงเบียดเสียด ยัดเยียดกันและทะเลาะกันในที่สุด

หลังจากดื่มน้ำซัมซัมแล้วท่านได้ขึ้นสู่ของท่านกลับมินา ท่านพักแรมที่มินา 3 คืน คืนที่ 11, 12 และ 13 ท่านขว้างหินทั้ง 3 ด้านทุกวันรวมลูกหินที่ขว้างคือ วันที่ 10 ขว้างทั้งหมด 7 ลูก วันที่ 11-13 ขว้างหินวันละ 21 ลูก รวมทั้งสิ้น 70 ลูกพอดี เล่ามาจากอับดุลเลาะฮ์อับนิ อับบาสว่าท่านและศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้ขว้างหินทั้งสามด้านในวันดัชริกขณะดวงอาทิตย์คล้อยท่านศาสดาได้ขว้างเสาหินที่ญัมรอตูลอูลา (เสาหินต้นแรก) ซึ่งอยู่ใกล้มัสยิด ท่านขว้างด้วยหิน 7 ลูก พร้อมกับกล่าวดักบิร “อัลลอฮ์อัคร์” เมื่อครบ 7 เม็ดท่านได้ไปยืนอยู่ใกล้เสาหินหันหน้าสู่กิบลัตยกมือขอดุอาอยู่นานทีเดียว หลังจากนั้นท่านก็ไปขว้างเสาหินต้นที่สองคือ ญัมรอตูลอูลาสุฏอ เมื่อขว้างเสร็จท่านยืนอยู่ชายมือและได้ขอดุอาเป็นเวลานาน แล้วท่านจึงไปขว้างหินต้นสุดท้ายญัมเราะฮ์ฮุละอะกะบะฮ์เมื่อขว้างหินครบแล้วท่านไม่ได้ขอดุอาใดๆ อีก

ตอวาฟะดาอ

ท่านศาสตามุฮัมมัด (ช.ล) สั่งให้ขบวนที่มาพร้อมกับท่านไปที่บัยตุลเลาะฮ์เพื่อทำการตอวาฟวะดาอ (ตอวาฟอำลาเพื่อเดินทางกลับสู่ภูมิลำเนา) ทุกคนได้ตอวาฟวะดาอก่อนละหมาดซุบฮ์ ตอวาฟภรรยาของท่านศาสดาที่ชื่อเศาะฟียะฮ์ กล่าวคือหลังจากการตอวาฟอิฟาฎะฮ์แล้วปรากฏว่านางมีรอบเดือนนางจึงได้บอกกับท่านศาสดาในวันที่คนอื่น ๆ ต้องการตอวาฟวะดาอ ท่านถามว่าจะป็นสาเหตุห้ามพวกเราก่อเดินทางเพราะไม่ได้ตอวาฟภรรยาหรือ บรรดาซอฮาบะฮ์ได้ตอบว่า “นางได้ตอวาฟอิฟาฎะฮ์แล้วในวันที่ 10” ท่านศาสตามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ตอบว่า “ถ้าเช่นนั้นก็เพียงพอแล้วนางไม่เป็นเหตุที่จะห้ามเราไม่ให้เดินทางอีก จงออกเดินทางเถิดไม่ต้องตอวาฟวะดาออีกแล้ว” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อถึงคราวจำเป็นการตอวาฟวะดาอก็ได้รับการยกเว้นในพิธีฮัจญ์

หลังจากนั้นท่านศาสตามุฮัมมัด (ช.ล) พร้อมกับบรรดาซอฮาบะฮ์ได้เดินทางกลับมาดินะฮ์ในวันที่ 14 เดือนซุลฮิจญะฮ์ ปีที่ 10 แห่งฮิจเราะฮ์ศักราชที่ 1 เมื่อท่านศาสดาพร้อมกับขบวนของท่านกลับจากพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์และถึงที่ซุลหุลัยฟะฮ์ท่านพักค้างคืนที่นั่น วันรุ่งขึ้นท่านก็กลับมาดินะฮ์ด้วยการตักบิร 3 ครั้งแล้วกล่าวว่า

“ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์เพียงพระองค์เดียวโดยไม่มีภาคีใด ๆ สำหรับพระองค์ทรงครองอำนาจและสิทธิแห่งมวลการสรรเสริญ และทรงปรีชาสามารถเหนือทุกสรรพสิ่งเราได้กลับตัว ได้วอนขอ ยกโทษได้เคารพผู้อภิบาลแห่งเรา อัลลอฮ์ทรงสัตย์จริงในสัญญาแห่งพระองค์ ทรงช่วยเหลือบ่าวของพระองค์ และทรงกำราบเหล่ากองทัพทั้งหลายด้วยพระองค์เพียงผู้เดียว”

โอวาทครั้งสุดท้าย

ศาสตามุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ทำฮัจญ์ครั้งสุดท้ายของท่านในการทำฮัจญ์ครั้งนี้ ณ ทุ่งอาราฟะฮ์ ท่านได้ให้โอวาทแก่บรรดามุสลิมเป็นครั้งสุดท้ายโดยมีใจความสรุปดังนี้

“โอ้บรรดาประชาชนทั้งหลาย โปรดฟังฉันเพราะฉันเองไม่อาจทราบได้ว่าต่อไปฉันจะได้พบกับท่านหรือไม่ ท่านทราบหรือไม่ว่าวันนี้เป็นวันอะไร ถ้าท่านยังไม่ทราบฉันจะบอกกับท่านว่าวันนี้เป็นวันแห่งการชุมนุมของมนุษยชาติซึ่งถือว่าเป็นการรวมมนุษยชาติครั้งสำคัญยิ่ง ท่านทราบหรือไม่ว่าเดือนนี้คือเดือนอะไร เดือนนี้คือ เดือนแห่งการประกอบแต่ความดี ท่านทราบหรือไม่ว่าแผ่นดินนี้คือแผ่นดินอะไร ณ ที่นี้คือแผ่นดินหะรอมที่ต้องงดเว้นความชั่วทุกประการ ดังนั้นขอบอกกับท่านไว้ด้วยว่า ชีวิต ทรัพย์สินและเกียรติของท่านจะต้องช่วยกันรักษาไว้ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรมเหมือนดังที่เป็นอยู่ ณ วันนี้ เดือนนี้ และสถานที่นี้

ขอให้ทุกท่านที่ได้มาร่วมกัน ณ ที่นี้แจ้งข่าวตามที่ฉันบอกแก่บรรดาผู้ที่มิได้มาประชุม ณ ที่นี้ว่าวันหนึ่งท่านจะต้องกลับไปหาพระเจ้าเป็นเจ้าของท่านซึ่งพระองค์จะเป็นผู้พิพากษาการกระทำของท่านที่ได้กระทำไว้ในโลกนี้นับแต่วันนี้เป็นต้นไป การให้กู้เพื่อหาดอกเบี้ยจะต้องยุติโดยสิ้นเชิง การแก้แค้นเพราะความพยายาบท การฆ่ากันก็ต้องยุติลงด้วยเช่นกัน โปรดจำให้มั่นว่าประชากรของฉันนั้นบุรุษเป็นผู้มีสิทธิเหนือสตรีและสตรีมีสิทธิเหนือบุรุษ สตรีคือ หลักประกันที่พระเจ้าทรงมอบให้อยู่ในความดูแลของท่าน

ดังนั้นท่านจะต้องให้ความสำคัญเป็นธรรมและปราณีแก่เธอ ทาสของท่านต้องระวังให้อาหารเขาเหมือนอย่างที่ท่านบริโภคนอยู่ จงให้อาหารแก่เขาเช่นเดียวกับที่ท่านใช้อยู่

ประชาชนที่รักโปรดสดับรับฟังสิ่งที่ฉันเตือนและจงตรึกตรองดูในคำพูดที่ฉันได้พูด ฉันจะจากโดยทิ้งไว้ซึ่งคัมภีร์ของพระเจ้าและสุนนะฮ์ของฉันถ้าหากท่านปฏิบัติตามทั้งสองประการนี้แล้วท่านจะไม่มีวันหลงทาง

ประชาชนทั้งหลายจงจำคำพูดของฉันให้ดี มุสลิมทุกคนเป็นพี่น้องกันมีสิทธิและหน้าที่ที่ทัดเทียมกัน ท่านทั้งหลายเป็นเครือญาติกันหมดจะไม่มีอะไรเป็นของมุสลิมคนหนึ่งโดยถูกต้อง นอกจากเจ้าของจะมอบให้ด้วยความเต็มใจ อย่าให้ใครในหมู่พวกท่านกดขี่ทาส บริวาร หรือลิดรอนสิทธิของเขาด้วยความไม่ชอบธรรม”

มัสยิดในแผ่นดินไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาดิศร์ อิดริส รักษมณี
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

แนวคิดเรื่องศิลปะในอิสลาม

ในคัมภีร์อัลกุรอาน¹ และบันทึกอัลฮะดีษ² นั้นไม่ได้กล่าวถึงงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไว้โดยตรง แต่จะกล่าวถึงความสวยงามโดยยกย่องความงามสูงสุดว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของพระองค์ อัลลอฮ์ (ช.บ.) ซึ่งเป็นพระเจ้าองค์เดียว โดยเชื่อมโยงเข้ากับคุณค่า คุณประโยชน์ ระเบียบแบบแผน และเหตุผลของการสร้างเพื่อให้มนุษย์ใช้สติปัญญาพิจารณาและเกิดความรู้สึกทึ่งพร้อมทั้งสำนึกในความเมตตาอันยิ่งใหญ่ของพระองค์³ เช่น การอ้างอิงถึงหลักฐานต่างๆ แห่งอนุภาพและเอกภาพของพระองค์ในจักรวาลซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่สายตา และสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลซึ่งถูกประดิษฐ์ไว้อย่างสวยงาม ทั้งนี้เพื่อการเตือนให้ตระหนักว่า จักรวาลนี้มีได้ถูกสร้างมาโดยไร้ประโยชน์ (อัลกุรอาน, 38:1-88) นอกจากนี้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ศิลปะยังถูกใช้เป็นสื่อในการสร้างภาพลักษณ์ประกอบการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น

"อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงเป็นดวงประทีปแห่งชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดิน อุปมาดวงประทีปของพระองค์เสมือนดังช่องตามผนังที่มีตะเกียง ตะเกียงนั้นอยู่ในโคมแก้ว โคมแก้วเป็นเสมือนดวงดาวที่ประกายแสง...อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงนำทางด้วยดวงประทีปของพระองค์ แก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ และ อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงยกอุทาหรณ์ทั้งหลายนี้เพื่อมนุษย์ชาติ และอัลลอฮ์ (ช.บ.) เป็นผู้ทรงรอบรู้ทุกสิ่ง" (อัลกุรอาน, 24:35)

¹ คัมภีร์ที่พระเจ้าได้ประทานให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านทางท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) มีทั้งหมด 30 ภาค หรือ 114 บท

² บันทึกคำกล่าวและการกระทำของท่านศาสดาและผู้ใกล้ชิดที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตสำหรับมุสลิม

³ ในระยะแรกท่านศาสดาเผยแผ่ศาสนาโดยเริ่มจากคนใกล้ชิดและผู้ศรัทธาในนครมักกะฮ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการฮิญาเราะฮ์หรือการอพยพ โดยมุ่งเน้นที่การเรียกร้องเชิญชวนผู้คนให้เข้าใจศาสนาอิสลาม โดยมีเนื้อหาสำคัญอยู่ที่ ความศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียว การประพฤติปฏิบัติที่ดีและการรับผลตอบแทนที่ยั่งยืนในโลกหน้า (ฟอน เดนเฟอร์, 2541: 113-114) เนื้อหาที่กล่าวถึงความงามในคัมภีร์อัลกุรอานในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเชื่อมโยงความงามเข้ากับคุณค่าและจุดมุ่งหมายของการสร้างของพระเจ้าเพื่อให้มีการพิจารณาและเกิดความรู้สึกทึ่งต่อพระเจ้า ในช่วงหลังการอพยพ (ฮิญาเราะฮ์) ศาสนาอิสลามได้ก่อตัวขึ้นเป็นรูปเป็นร่างโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครมะดีนะฮ์ มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจและดำเนินชีวิตตามแบบอย่างจากท่านศาสดา เนื้อหาที่เกี่ยวกับศิลปะและความงามนั้นจึงอยู่ที่การจรรโลงใจโดยเชื่อมโยงเข้ากับกฎเกณฑ์ในเรื่องของสิ่งทีศาสนาอนุมัติ (ฮาลาล) และสิ่งที่ศาสนาห้าม (หะรอม)

ด้วยแนวคิดที่ว่าสิ่งที่สวยงามที่สุดคือ สิ่งที่พระเจ้าสร้าง ทำให้ศิลปินมุสลิมบางกลุ่มหาแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและเชื่อมโยงงานของตนเข้ากับความงามของธรรมชาติ⁴ ที่ปรากฏในโลกนี้ (คุนยา) รวมถึงการใช้คุณลักษณะทั้งดงามของชีวิตในโลกหน้า (อาคิเราะห์) เป็นสิ่งจูงใจให้ผู้คนศรัทธาและกระทำความดี แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ความงามจึงมีพื้นฐานอยู่บน การมีวัตถุประสงค์ที่ดีมีประโยชน์ และอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ศาสนาอนุมัติ (ฮาลาล) ดังนั้นเรื่องต่างๆ ที่ศาสนาห้าม (หะรอม) จึงเป็นเรื่องต้องห้ามในงานศิลปะด้วย เมื่อโยงความงามเข้ากับเรื่องของความดีแล้ว ศิลปินมุสลิมจึงทำงานศิลปะโดยให้ความสำคัญกับวัตถุประสงค์และคุณค่าของงานมากกว่าตัวศิลปะในเชิงวัตถุ แม้กระทั่งในเรื่องของการจินตนาการที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องของการตั้งใจ (เนียต) ก็จะได้รับผลบุญหากเป็นการตั้งใจที่จะกระทำความดีบนพื้นฐานของความศรัทธาและไม่ขัดกับหลักการของศาสนา

ด้วยแนวคิดในเชิง “อภิปรัชญา” ที่เชื่อมโยงสู่อำนาจในการสร้างของพระเจ้าที่ว่าพระเจ้าคือผู้ทรงสร้างสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ทำให้ศิลปินมุสลิมไม่อาจสร้างภาพของคนและสัตว์ในมัสยิดได้ เนื่องจากเป็นเสมือนการสร้างสิ่งมีชีวิตขึ้นเทียบเคียงอำนาจของพระองค์ และเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการทำรูปเคารพที่มาจากสิ่งมีชีวิตอีกด้วย ขอบเขตและข้อจำกัดต่างๆ เหล่านี้รวมถึงจุดมุ่งหมายในการสร้างงานศิลปะ ส่งผลให้แนวทางในการพัฒนาลวดลายบนศิลปะอิสลามมีความชัดเจน โดยสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

- ลายพรรณพฤกษา (arabesque)
- ลายอักษรประดิษฐ์ (calligraphy)
- ลายเรขาคณิต (geometric form)
- ลายเรขศิลป์ (graphic form)

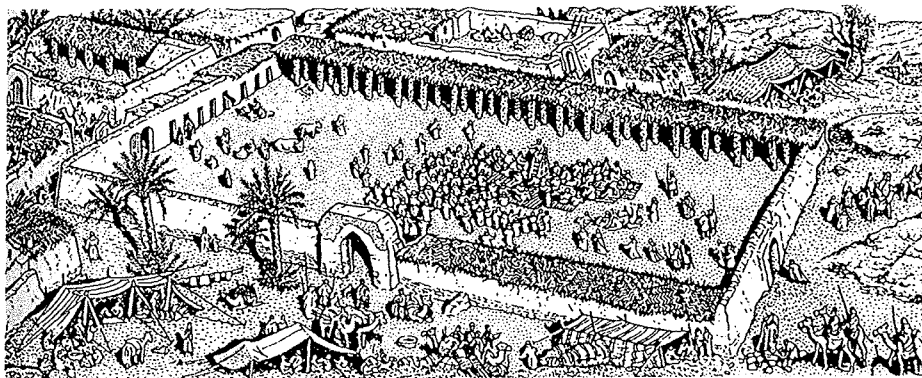
นักคณิตศาสตร์และนักปรัชญาคนสำคัญ เช่น อัลฟาราบิ, อิบน์ซึนา, อิบน์ ตุฟัยล์ และอิบน์รุชดี มีความเห็นว่า หน้าที่ของศิลปะและความงามนั้นเพื่อปลุกจิตสำนึกและความตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับสิ่งที่เปี่ยมนามธรรม ความงามเป็นสิ่งที่สร้างความหมายสู่กายภาพ เช่น การคำนึงถึงระบบนิเวศวิทยาและระบบเศรษฐกิจ โดยศึกษาการใช้วัสดุก่อสร้าง เทคโนโลยีการก่อสร้าง สัดส่วนเรขาคณิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและวิถีชีวิต และสะท้อนออกมาให้เห็นถึงประเด็นที่สำคัญ เช่น การสื่อถึง “ความดี” ออกมาในรูปของความสมบูรณ์ที่นำไปสู่ความงามในวัฒนธรรมอิสลาม ปรัชญาความงามของอิสลามจึงโยงเข้ากับการสร้างของพระเจ้าและความงามของพระองค์ที่กล่าวถึงในอัลกุรอาน เช่น การสื่อถึงโลกและจักรวาลโดยใช้สัญลักษณ์ในการจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม จัหวะ รูปทรง และ สัดส่วนเรขาคณิตจากการศึกษาแนวคิดและหลักการในสังคมมุสลิมควบคู่ไปกับพัฒนาการของสถาปัตยกรรมอิสลาม โดยมีหลักการสำคัญของสถาปัตยกรรมอิสลาม ได้แก่ เอกภาพ (เตาฮีด), การเคารพภักดี (เอียะติรอม), ความบริสุทธิ์ใจ (อิกลาส), ความรู้ (อิลม์), คุณภาพ (อิดติซอด), ความสงบเสงี่ยม ถ่อมตน (ฮายะฮ์) และการรำลึกถึงพระเจ้า (ซิกิร) เป็นต้น (Moustafa, 2008: 35-36)

⁴ ตัวอย่างเช่น การใช้ arabesque หรือลายพรรณพฤกษาที่นำรูปทรงมาจากพืชพรรณต่างๆ มาประดิษฐ์เป็นลวดลายที่สวยงาม

มัสยิดในมโนทัศน์ของมุสลิม

มัสยิด เป็นคำภาษาอาหรับ หมายถึง สถานที่สำหรับแสดงความภักดีต่อพระเจ้า ในระหว่างการเผยแพร่ศาสนาของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) ท่านได้อพยพไปยังนครมะดีนะฮ์ในปี พ.ศ. 1165 (ค.ศ. 622) การเผยแพร่ศาสนาของท่านศาสดาได้ก่อให้เกิดเป็นชุมชนมุสลิมที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ในชีวิตประจำวันอย่างเข้มแข็ง ท่านได้สร้างมัสยิดอัลนะบะวียขึ้นเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติศาสนกิจและกิจกรรมของชุมชน โดยท่านได้มอบหมายให้ท่านบิลาลเป็นผู้อะซานเพื่อเรียกร้องให้ผู้คนมาละหมาดที่มัสยิดร่วมกัน มัสยิดของท่านศาสดาเป็นเสมือนศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจและดำเนินกิจกรรมของชุมชน ซึ่งแต่เดิมนั้น มุสลิมเดินทางไปทางมัสยิดอัลอักซอในกรุงเยรูซาเล็มในเวลาละหมาด จนกระทั่งเมื่อท่านศาสดาได้รับโองการจากพระเจ้าให้เปลี่ยนมาผินหน้าไปสู่อุทิศกิบละฮ์ซึ่งเป็นที่ตั้งของวิหารกะอ์บะฮ์ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ทำให้มุสลิมทั่วโลกมีศูนย์กลางร่วมกันเพียงหนึ่งเดียว ทิศกิบละฮ์จึงมีบทบาทสำคัญในการวางผังมัสยิด บ้าน สุสาน ตลอดจนผังของชุมชนและเมืองของแต่ละเมือง และมีผลต่อการดำเนินงานทางด้านวิทยาการต่างๆ เช่น ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และ เรขาคณิต เป็นต้น

ท่านศาสดาสร้างมัสยิดด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านและวัสดุท้องถิ่น มีโครงสร้างที่เรียบง่าย ใช้เสาที่ทำจากต้นอินทผลัมรับหลังคาที่ทำจากกิ่งอินทผลัม ใบอินทผลัม และโคลน กำแพงทำจากอิฐและโคลน มีห้องต่างๆ ล้อมรอบลานซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนกลางรองรับกิจกรรมที่ครอบคลุมทั้งทางด้านศาสนาและชีวิตประจำวัน ได้โดยไม่รบกวนกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นต้นแบบของการสร้างมัสยิดในเวลาต่อมา (Hillenbrand, 1994: 39) ในขณะที่บางชุมชนที่เปลี่ยนมายอมรับนับถือศาสนาอิสลามได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงวัดและวิหารบูชาไฟให้เป็นมัสยิด เอกลักษณ์ต่างๆ ที่เคยปรากฏในศาสนสถานดังกล่าวจึงถูกถ่ายทอดสู่มัสยิดด้วย

ภาพที่ 1 มัสยิดที่ท่านศาสดาสร้างในนครมะดีนะฮ์

ที่มา: Bianca, 2000: 59.

โดยแท้จริงแล้ว มุสลิมสามารถละหมาด ณ สถานที่ใดก็ได้ที่มีความสะอาดเรียบร้อย ท่านศาสดาได้กล่าวไว้ว่า “พื้นดินทั้งหมดนั้นเป็นที่สุญุด⁵” และ “ณ ที่ใดเมื่อถึงเวลาละหมาด ท่านก็จงละหมาดเถิด เพราะนั่นเป็นที่สุญุด” (อัลฮะดีษ อ่างถึงใน สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2540, เล่ม 1: 422) ด้วยเหตุนี้จึงมีอาคารหลายประเภทและพื้นที่โล่งหลายลักษณะที่ใช้ละหมาดได้ แต่ในทางปฏิบัติ มุสลิมมักจะมารวมกันละหมาดที่มัสยิดเนื่องจากมุ่งหวังผลบุญที่มากกว่าการแยกกระทำตามลำพังทั่วไป และด้วยแนวคิดในลักษณะบูรณาการ มุสลิมจึงมองว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นในมัสยิดนั้นมีความสัมพันธ์กันและครอบคลุมทุกมิติของชีวิตทั้งทางด้านการปฏิบัติศาสนกิจและการดำเนินชีวิตประจำวัน อาทิ กิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง

แนวคิดต่าง ๆ ที่สำคัญนั้นมีที่มาจากคำสอนในบันทึกอัลฮะดีษและคัมภีร์อัลกุรอาน ที่ให้ความสำคัญกับมัสยิดในฐานะที่เป็นสถานที่พิเศษ สำหรับแสดงความเคารพสักการะต่อพระเจ้าและกระทำความดีตามคำบัญชาของพระองค์ร่วมกัน ในอัลกุรอานจะกล่าวถึงความสำคัญและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดในเชิงนามธรรม ส่วนอัลฮะดีษนั้นจะให้ความสำคัญกับข้อปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ซึ่งสังคมมุสลิมได้นำคำสอนเหล่านี้ไปปรับใช้กับสถาปัตยกรรมมัสยิดในแต่ละท้องถิ่นที่มีเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันจนเกิดเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในภาพรวมในระดับสากล แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดในมุมมองของมุสลิมสามารถแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญดังนี้

- มัสยิดในฐานะที่เป็น “บ้านของพระเจ้า”

ในคัมภีร์อัลกุรอานระบุถึงมัสยิดอัลฮะรออมในฐานะที่เป็นบ้านของพระเจ้า และเป็นศูนย์กลางของการแสดงความภักดีดังกล่าว

“แท้จริงบ้านหลังแรกที่ถูกสร้างขึ้นสำหรับมนุษย (เพื่อการอิบาดะฮ์) นั่นคือ บ้านที่มักกะฮ์ (หมายถึง “กะอ์บะฮ์”) โดยเป็นที่ที่ถูกให้มีความจำเริญและเป็นที่ยอมรับแก่ประชาชาติทั้งหลาย” (อัลกุรอาน 3: 96)

“..สำหรับแต่ละประชาชาตินั้น ต่างก็มีทิศทางหนึ่ง ซึ่งประชาชาตินั้นผินไปสู่ ดังนั้นพวกเจ้าจงแข่งขันในความดีทั้งหลายเถิด

และจากที่ใดก็ตามที่เจ้าได้ออกไป ก็จงผินหน้าของเจ้าไปทางอัล-มัสยิดิลฮะรออม และแท้จริงนั่นมันคือ ความจริงที่มาจากพระเจ้าของเจ้า...” (อัลกุรอาน 2: 148-149)

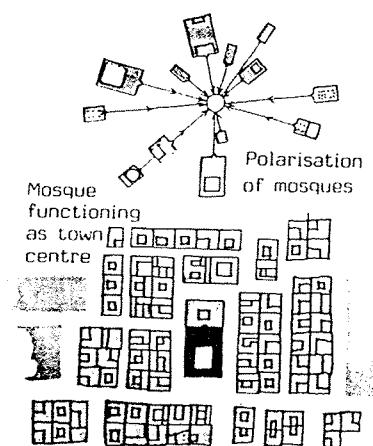
“ในบรรดาบ้าน (หมายถึงมัสยิด) อัลลอฮ์ทรงอนุญาตให้เทิดพระเกียรติ และให้พระนามของพระองค์ถูกรำลึกอยู่เสมอ เพื่อที่จะแช่ซ้องสดุดีแด่พระองค์ในนั้น ทั้งในยามเช้าและยามพลบค่ำ” (อัลกุรอาน 24: 36)

“แท้จริงบรรดามัสยิดนั้นเป็นของอัลลอฮ์ ดังนั้น พวกเจ้าอย่าวิงวอนขอผู้ใดเคียงคู่กับอัลลอฮ์” (อัลกุรอาน 72: 18)

⁵ การก้มลงกราบเพื่อเป็นการแสดงถึงการยอมจำนนและการเคารพสักการะอย่างสูงสุดต่อผู้ที่เป็นพระเจ้าที่แท้จริง คือ อัลลอฮ์ (ช.บ.) เพียงองค์เดียว

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานในแต่ละส่วนประกอบกัน จะพบความหมายของมัสยิดที่เชื่อมโยงกับการเป็นสถานที่แสดงความภักดีต่อพระเจ้าโดยมีศูนย์กลางร่วมกัน มุสลิมจากทั่วโลกจึงเชื่อมโยงมัสยิดแต่ละแห่งเข้ากับมัสยิดอัลฮะรอมในนครมักกะฮ์ในเชิงจินตภาพ และมักผินหน้าไปยังมัสยิดอัลฮะรอมในการประกอบพิธีต่างๆ ทางศาสนา ทิศทางดังกล่าวมีชื่อเรียกในภาษาอาหรับว่า ทิศกิบละฮ์ หรือ ทิศกิบลัต ทิศกิบละฮ์เป็นตัวกำหนดทิศทางในการปฏิบัติศาสนกิจของมุสลิม ซึ่งส่งผลต่อการวางผังอาคารมัสยิดและผังอาคารอื่นๆ โดยรอบ ซึ่งอาจมีผลต่อการวางผังชุมชนและผังเมืองในบางแห่ง การให้ความสำคัญกับทิศกิบละฮ์นั้นเป็นการแสดงความภักดีต่อพระเจ้าโดยพร้อมใจกันปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ หรือการอิบาดะฮ์ ซึ่ง อับดุล อลา เมาดูดี และ อับดุลวะฮ์ นักปรัชญาและนักสังคมวิทยา อธิบายที่มาของคำว่าอิบาดะฮ์ว่ามาจากคำว่า อับดุล หรือ บ่าว ที่สื่อถึงการยอมรับในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าว่ามุสลิมเป็นบ่าวขององค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) พระเจ้าผู้ทรงอำนาจสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว

มัสยิดส่วนใหญ่มักสร้างให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเกิดสมาธิให้มากที่สุดในช่วงการละหมาด ซึ่งถือเป็นการแสดงความภักดีต่อพระเจ้าโดยไม่ต้องผ่านสื่อหรือตัวแทนใด สถาปัตยกรรมในมัสยิดจึงหลีกเลี่ยงการใช้สื่อหรือสัญลักษณ์ โดยเฉพาะการใช้รูปของสิ่งมีชีวิต นอกจากนี้ ท่านศาสดายังได้ให้ความสำคัญกับการใช้งานมากกว่าการเน้นไปที่ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ภาพที่ 2 อิทธิพลของทิศกิบละฮ์ที่มีต่อการวางผังมัสยิดและชุมชนมุสลิมทั่วโลก

ที่มา: Prochazka, 1986: 30

- มัสยิดในฐานะที่เป็น “ศูนย์กลางชุมชน”

ในสมัยของท่านศาสดา ชุมชนในนครมะดีนะฮ์นับว่าเป็นชุมชนมุสลิมแห่งแรกที่น่าคำสอนของศาสนาไปใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ อย่างเต็มรูปแบบ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม วิทยาศาสตร์ รวมถึงการสร้างงานสถาปัตยกรรมและงานศิลปะสาขาต่างๆ แนวคิดทางด้านสถาปัตยกรรมของมัสยิดหลังนี้มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่มองเรื่องทางโลกและทางศาสนาเป็นหนึ่งเดียวกันในลักษณะของภาพรวม มัสยิดของท่านจึงถือเป็นการเริ่มต้นของ

สถาปัตยกรรมอิสลามและถือเป็นต้นแบบของการสร้างมัสยิดทั่วโลก (Hillenbrand, 1994: 39; Cruickshank, 1996: 561-573)

การที่ท่านศาสดาตามอบหมายให้ท่านบิลาลเป็นผู้อะซานเพื่อเรียกร้องให้ผู้คนมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด⁶ นอกจากเป็นการกำหนดเวลาละหมาดของชุมชนแล้ว เสียงอะซานยังเป็นสิ่งกำหนดเวลาและพื้นที่สำหรับมุสลิมในการประกอบศาสนกิจและดำเนินชีวิตประจำวันอีกด้วย⁷ การปฏิบัติตัวของท่านศาสดาที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดนั้นเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่มีอิทธิพลต่อการใช้งานในมัสยิด ซึ่งนอกจากจะใช้ทำพิธีทางศาสนาแล้ว ท่านศาสดายังสนับสนุนให้ทำกิจกรรมต่างๆ ตามแนวทางของศาสนาในมัสยิด มุสลิมจึงมองว่ามัสยิดเป็นสถานที่พิเศษที่ใช้ประกอบพิธีละหมาดและทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับศาสนาและการดำเนินชีวิต มุสลิมจึงให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยของมัสยิดในฐานะที่มัสยิดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมุสลิมมากกว่าการสร้างสรรค์เชิงศิลปะและสถาปัตยกรรมให้เป็นอนุสาวรีย์หรือสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพียงอย่างเดียว (Rasdi, 1999) ตามคำสอนที่ว่า

“โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เมื่อได้มีเสียงร้องเรียก (อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศุกร์ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮ์ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั่นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้าหากพวกเจ้ารู้ ต่อเมื่อการละหมาดได้สิ้นสุดลงแล้ว ก็จงแยกย้ายกันไปตามแผ่นดิน และจงแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์ (ช.บ.) และจงรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้มาก ๆ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับชัยชนะ” (อัลกุรอาน 62: 9-10)

- มัสยิดในฐานะที่เป็น “สถาปัตยกรรมอิสลาม”

หากพิจารณาตามแนวทางการอธิบายสถาปัตยกรรมต่างๆ แล้วสามารถสรุปได้ว่าสถาปัตยกรรมอิสลามหมายถึง งานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นสำหรับมุสลิมภายใต้อิทธิพลของศาสนาอิสลาม⁸ การใช้รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอิสลามในเชิงสัญลักษณ์ จึงกินความหมายในวงกว้างตามที่สถาปนิกนำมาใช้ในสังคมนั้นๆ อาทิ ความสำคัญของพื้นที่มัสยิดที่แยกเป็นสัดส่วนจากโลกภายนอก ความเป็นเอกภาพของชุมชน ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรอิสลาม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความหมายหลักของมัสยิดที่มีผลต่อการรับรู้ของคนทั่วไป นอกจากการที่มัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้าและเป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิมแล้ว สิ่งสำคัญคือ การเป็นสถาปัตยกรรมที่สะท้อนวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวมุสลิมทั่วโลก

⁶ ในสมัยของท่านศาสดายังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างหออะซานในมัสยิด ในการอะซานระยะแรกผู้อะซานได้ขึ้นไปอะซานบนหลังคาบ้านที่สูงที่สุดในละแวกนั้นเพื่อให้เสียงอะซานได้ยินไปไกลที่สุด

⁷ ชุมชนขนาดเล็ก มักถือขอบเขตของชุมชนตามรัศมีการได้ยินเสียงอะซาน ตามมัซฮับชาฟีอี ระบุว่าประมาณ 40 หลังคาเรือน แต่ในปัจจุบัน ชุมชนมีขนาดใหญ่และมีความซับซ้อนขึ้น ขนาดชุมชนน่าจะเป็นขนาดที่บริหารดูแลได้สะดวก และสัมพันธ์กับศูนย์กลางชุมชน ในประเทศมาเลเซีย จำนวนคนละหมาด 1000 คน ถือเป็นมาตรฐานสำหรับชุมชนใหม่โครงการของรัฐ

⁸ วัฒนธรรมอิสลามมีรากฐานความเชื่อมาจากการให้เอกภาพต่อพระเจ้าองค์เดียว และปฏิบัติตามคำสอนโดยมีแบบอย่างจากท่านศาสดาและคัมภีร์อัลกุรอานควบคู่ไปกับการใช้สติปัญญา การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมและศิลปะอิสลามจึงมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าและสนับสนุนให้เกิดการทำมาค้าขายในลักษณะต่างๆ

ในสมัยของท่านศาสดา มีมัสยิดเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่สร้างขึ้นใหม่โดยได้รับอิทธิพลทางด้านแนวคิดและรูปแบบมาจากมัสยิดของท่านศาสดา และที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนศาสนสถานดั้งเดิมของตนให้กลายเป็นมัสยิด ซึ่งแม้จะยังปรากฏอิทธิพลจากศาสนสถานเดิมอยู่บ้าง แต่ก็มีกรอบแบบลักษณะทางกายภาพภายในโดยไม่ให้มีสิ่งใดขัดกับหลักความเชื่อทางศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตาม หลังจากยุคสมัยของท่านศาสดาและคอลีฟะฮ์ทั้ง 4 ท่าน ศาสนาอิสลามแพร่ขยายสู่แหล่งอารยธรรมต่างๆ ได้แก่ โรมัน กรีก อียิปต์ ซีเรีย บาบิโลเนีย แอสซีเรีย รวมทั้งเปอร์เซียและไบแซนไทน์ที่นับถือศาสนาที่หลากหลาย ได้แก่ คริสต์ ยิว โซโรอัสเตอร์ และลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ เมื่อชาวพื้นเมืองเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามก็ได้้นำแนวทางที่คุ้นเคยไปพัฒนาและสร้างสรรค์งานศิลปะอิสลามต่อไป แนวคิดทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมของอารยธรรมต่างๆ เหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานในการพัฒนาศิลปะอิสลาม มัสยิดที่สร้างในระยะแรกจึงเป็นการรับรูปแบบมาจากศาสนสถานดั้งเดิมก่อนที่จะเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม เช่น โบสถ์ วัด และวิหารบูชาไฟ มาพัฒนาและปรับใช้ตราบเท่าที่ไม่มีสิ่งใดขัดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและวิทยาการการก่อสร้างจึงถ่ายทอดมาสู่มัสยิดและพัฒนาขึ้นจนมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องที่ในแต่ละยุคสมัย

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสถาปัตยกรรมของมัสยิดเริ่มชัดเจนขึ้นในสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ มุอาวีเยฮ์ย้ายศูนย์กลางการปกครองมาที่นครดามัสกัสเพื่อเหตุผลทางด้านอำนาจการปกครอง มัสยิดกลางที่สร้างขึ้นจึงใช้ลักษณะและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจและความเป็นศูนย์กลางการปกครอง โดยใช้รูปทรงของโดมที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมโรมัน เห็นได้ชัดจากการสร้างหลังคาโดมในตำแหน่งที่อูฮ์มาหรือผู้นำยื่นนำละหมาดในมัสยิดเพื่อแสดงถึงอำนาจและความสำคัญ โดยโยงอำนาจปกครองเข้ากับอำนาจของผู้นำศาสนา และสื่อให้สังคมได้รับรู้ผ่านทางรูปทรงของหลังคาโดม ลักษณะเช่นนี้เป็นแนวคิดใหม่ที่ต่างจากในสมัยของท่านศาสดา แนวคิดที่ว่ามัสยิดเป็นสถาปัตยกรรมอิสลามที่ให้ความสำคัญกับการใช้งานและมีการสร้างอย่างเรียบง่ายตามเงื่อนไขของบริบทจึงเปลี่ยนแปลงไป ต่อมาองค์ประกอบต่างๆ ของมัสยิดมีลักษณะเด่นชัดขึ้นอันเนื่องมาจากการต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอย และความแข็งแรงของโครงสร้างควบคู่ไปกับการสื่อความหมายทางด้านสัญลักษณ์ เช่น หออะซาน หูมประดู และหลังคาโดม โดยมีลักษณะและการใช้งานที่หลากหลายและได้พัฒนารูปแบบอย่างต่อเนื่องบนเงื่อนไขทางด้านกายภาพและวัฒนธรรมท้องถิ่นของแต่ละท้องที่ โดยสรุปแล้ว มัสยิดสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะหลัก ได้แก่ มัสยิดท้องถิ่น และ มัสยิดกลาง มัสยิดท้องถิ่นนั้นอาจเกิดจากการปรับปรุงอาคารศาสนสถานเดิมหรือสร้างขึ้นใหม่ตามลักษณะสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเพื่อรองรับการใช้งานของชุมชน จึงได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ในขณะที่มัสยิดกลางนั้นสร้างขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมในระดับเมือง รวมถึงการใช้เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจปกครอง สถาบัน หรือองค์กรต่างๆ และพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละราชวงศ์ ช่วงที่มีการพัฒนาสูงสุดของสถาปัตยกรรม

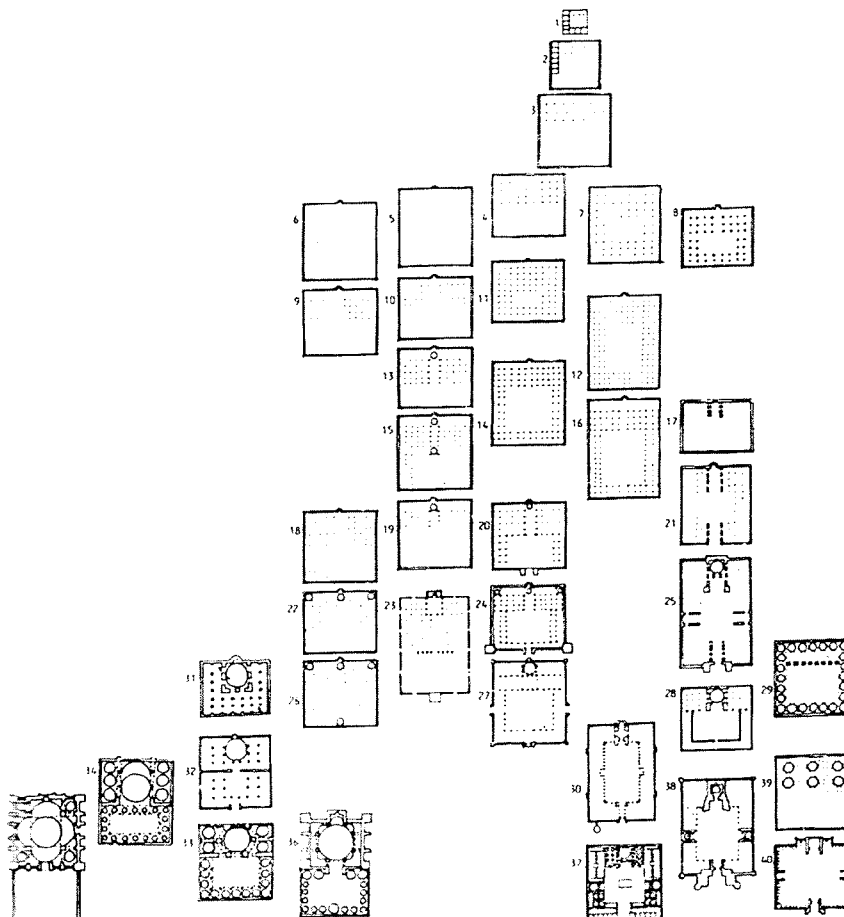
⁹ ตัวอย่างเช่น หูมประดูได้รับอิทธิพลมาจาก epse ของบาซิลิกา และมูคาร์นัสได้รับอิทธิพลมาจาก pendentive ของโบสถ์ในอาณาจักรไบแซนไทน์ เป็นต้น

อิสลามอยู่ในสมัยอาณาจักรออตโตมัน ซาฟาวีเยฮ์ และโมกุล ก่อนที่อาณาจักรอิสลามจะสิ้นสุดลงและตกเป็นประเทศอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรปในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1

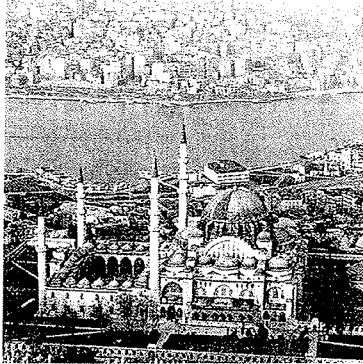
ภาพที่ 3 มัสยิดกลางในนครดามัสกัส สมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ปัจจุบันอยู่ในประเทศซีเรีย

ที่มา: Hattstein, 2000: 67.

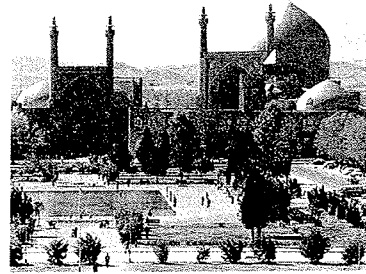

ภาพที่ 4 พัฒนาการของการวางผังมัสยิดนับตั้งแต่สมัยของท่านศาสดา

ที่มา: Prochazka, 1986: 37.

ภาพที่ 5 มัสยิดในประเทศตุรกี

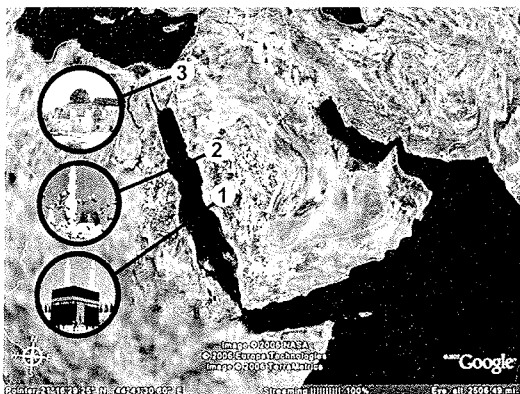

ภาพที่ 6 มัสยิดในประเทศอิหร่าน

หลังจากที่อาณาจักรอิสลามได้รับเอกราชและเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง จนเกิดเป็นประเทศใหม่หลายประเทศ ประเทศมุสลิมเหล่านี้ได้ฟื้นฟูสังคมและเศรษฐกิจโดยปรับทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของโลก แต่ยังคงรักษาแนวคิดตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม พัฒนาการดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพทั้งในระดับสถาปัตยกรรมและผังเมือง รูปแบบที่มีลักษณะเด่นชัดของมัสยิดกลางจากยุคสมัยที่อาณาจักรอิสลามรุ่งเรืองได้กลายเป็ต้นแบบและแรงบันดาลใจในการสร้างมัสยิดที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ และพัฒนาต่อมาจนเกิดเป็นรูปแบบที่หลากหลายในปัจจุบัน

ประเภทของมัสยิด

หลักคำสอนของศาสนาอิสลามไม่ได้ระบุกฎเกณฑ์ตายตัวสำหรับรูปแบบของมัสยิดไว้ หลังจากการสร้างมัสยิดของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) มัสยิดได้พัฒนาขึ้นเกิดเป็นมัสยิดประเภทต่างๆ โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเภทเพื่อการศึกษาได้ดังนี้

ภาพที่ 7 มัสยิดที่สำคัญของโลกที่ปรากฏในบันทึกอัลฮะดีษ

1. มัสยิดอัลฮะรอม นครมักกะฮ์
2. มัสยิดอัลนะบะวีย์ นครมะดีนะฮ์
3. มัสยิดอัลอักซอ กรุงเยรูซาเล็ม

ที่มา: Google Earth (ดัดแปลง)

มัสยิดสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษ

มีการกล่าวถึงความสำคัญของการละหมาดในมัสยิดต่างๆ ไว้ในบันทึกอัลฮะดีษมีความว่า “การละหมาดหนึ่งในมัสยิดฮะรอมนั้นมีผลถึงหนึ่งแสนละหมาด และการละหมาดหนึ่งในมัสยิดของฉัน¹⁰ มีผลถึงหนึ่งพันละหมาด และที่บัยตุลมักดิสมิมีผลถึงห้าร้อยละหมาด (อัลฮะดีษ อ้างถึงใน สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2540, เล่ม 1: 427)

มุสลิมจึงให้ความสำคัญกับมัสยิดทั้ง 3 แห่งมากกว่ามัสยิดโดยทั่วไป โดยเชื่อมโยงกับข้อความในบันทึกอัลฮะดีษดังกล่าวทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และเทววิทยา และมีผลเชิงจิตวิทยาในเรื่องของมาตรฐานความงามทางสถาปัตยกรรม และการใช้งานของมัสยิดหลังอื่นๆ ทั่วโลก

- มัสยิดอัลฮะรอม นครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย

มัสยิดอัลฮะรอมเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจของมุสลิมทุกคน เป็นสถานที่ตั้งของวิหารกะอ์บะฮ์¹¹ บ่อน้ำซัมซัม มะกอมอิบรอฮีม รวมทั้งเส้นทางสะแอเราะหว่างภูเขาศ็อฟากับมัรวะ ลักษณะทางกายภาพของมัสยิดเป็นอาคารล้อมรอบวิหารกะอ์บะฮ์ โดยเว้นพื้นที่โล่งตรงกลางเป็นลาน แต่เดิมการปฏิบัติศาสนกิจจำกัดอยู่เพียงบริเวณพื้นที่รอบวิหารกะอ์บะฮ์เท่านั้น ต่อมาได้มีการสร้างอาคารสำหรับปฏิบัติศาสนกิจล้อมรอบวิหารและขยายต่อเติมหลายครั้งตามความต้องการที่เพิ่มขึ้น บริเวณพื้นที่ดังกล่าวจึงปรากฏให้เห็นร่องรอยของสถาปัตยกรรมจากหลายยุคสมัย ความหมายที่สำคัญของมัสยิดอัลฮะรอมในมโนทัศน์ของมุสลิมคือ การเป็นบ้านของพระเจ้า เป็นศูนย์กลางกิจกรรมของมุสลิมทั่วโลก และเป็นต้นแบบของมัสยิดทั่วโลกทางด้านกายภาพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามัสยิดแห่งนี้เป็นเสมือนศูนย์กลางของความเป็นเอกภาพของมุสลิมทั่วโลก

- มัสยิดอัลอะนะบะวีย์ นครมะดีนะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย

มัสยิดอัลอะนะบะวีย์เป็นมัสยิดที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) สร้างขึ้นที่นครมะดีนะฮ์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ศาสนา และเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจและกิจกรรมชุมชน มัสยิดมีรูปแบบที่เรียบง่ายติดกับบ้านของท่านศาสดา สร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น กิ่งอินทผลัมและใบอินทผลัม และโคลน ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ล้อมรอบลานกลาง อาคารหันไปยังทิศกิบละฮ์ ลักษณะต่างๆ ดังกล่าวได้กลายเป็นต้นแบบของมัสยิดในเวลาต่อมา ภายในมัสยิดมีสุสานของท่านศาสดาและคอลีฟะฮ์¹² ทั้งสองท่าน ได้แก่ ท่านอับบัสและท่านอุมัร ต่อ้ามัสยิดแห่งนี้มีการขยายต่อเติมอีกหลายครั้งตามความต้องการที่เพิ่มขึ้น ความหมายที่สำคัญของมัสยิดอัลอะนะบะวีย์ในมโนทัศน์ของมุสลิมคือ

¹⁰ หมายถึง มัสยิดอัลอะนะบะวีย์

¹¹ วิหารกะบะฮ์หลังปัจจุบันสร้างขึ้นในสมัยศาสดาอิบรอฮีม ต่อมาโดยเฉพาะในยุคอนารยะซึ่งเรียกกันว่า ยุคยาฮียะฮ์นั้น มัสยิดแห่งนี้ได้กลายเป็นสถานที่เคารพบูชารูปปั้นในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งในสมัยของศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ที่เผยแผ่แนวทางการศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวโดยไม่ผ่านสื่อกลางหรือรูปเคารพ ได้มีบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานให้สถานที่แห่งนี้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติศาสนกิจของมุสลิมทุกคน อันเป็นการแสดงความเป็นเอกภาพของมุสลิมทั่วโลก

¹² ผู้นำประชาชาติอิสลาม ต่อจากท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)

การเป็นมัสยิดของท่านศาสดาในดินแดนที่ถือว่าเป็นชุมชนมุสลิมแห่งแรก จึงเป็นต้นแบบในการสร้างมัสยิดทั่วโลกในแง่ของการใช้งานและความเป็นศูนย์กลางชุมชน

- **มัสยิดอัลอักซอ** กรุงเยรูซาเล็ม ประเทศอิสราเอล

มัสยิดแห่งนี้เคยเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิม ก่อนที่จะเปลี่ยนไปเป็นมัสยิดอัลฮะรออม นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ที่ท่านศาสดาเดินทางอิสรออ์ ซึ่งเป็นการเดินทางจากมัสยิดฮะรออมไปยังมัสยิดอัลอักซอ และเดินทางม็อรอจ ซึ่งเป็นการเดินทางจากมัสยิดอัลอักซอขึ้นสู่ฟากฟ้าเบื้องบนเพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าเพื่อรับโองการในเรื่องของการละหมาด ความหมายที่สำคัญของมัสยิดอัลอักซอในมิติศรัทธาของมุสลิมคือ การเป็นมัสยิดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

มัสยิดทั่วไป

- **มัสยิดที่ใช้ในเทศกาลสำคัญ** Holiday Mosque (Musalla, Idgah)

ในบางประเทศ จะมีมัสยิดที่ใช้ละหมาดในโอกาสสำคัญที่มีสัปปุรุษมาละหมาดร่วมกันเป็นจำนวนมาก เช่น ในวันตรุษทั้ง 2 ของปี โดยเฉพาะสัปปุรุษที่แยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานในต่างถิ่น ก็จะกลับมารวมกันในโอกาสพิเศษ ชุมชนนั้นจึงต้องการพื้นที่ใช้งานมากกว่าเวลาปกติ โดยทั่วไปมักเป็นพื้นที่โล่ง มีแท่นหรือซุ้มอยู่ทางด้านกิบละฮ์เพื่อแสดงทิศทางการละหมาด เมื่อไม่มีการละหมาดก็จะแปรสภาพเป็นพื้นที่โล่งสำหรับรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้ (Prochazka, 1986: 74-77)

- **มัสยิดกลาง** Congregational Mosque (Jami)

ในประเทศที่มีประชากรมุสลิมเป็นจำนวนมาก เช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ มัสยิดกลางมักจะอยู่ในทำเลที่เป็นตำแหน่งสำคัญของเมือง โดยมีส่วนประกอบสำคัญอื่นๆ อยู่รายรอบ เช่น ศาลากลางจังหวัด อาคารรัฐสภา มหาวิทยาลัย อาคารร้านค้า โดยมีชุมชนอยู่รอบนอก สัปปุรุษจากแต่ละชุมชนจะมาละหมาดรวมกันและมาฟังคุตบะฮ์ที่มัสยิดกลางในวันศุกร์ เป็นโอกาสที่มุสลิมจะได้พบปะสังสรรค์และขัดเกลาจิตใจร่วมกันสัปดาห์ละครั้งนอกเหนือไปจากการละหมาดประจำวันในมัสยิดชุมชน มัสยิดกลางจึงมีแท่นมิมบรสำหรับให้อิมามหรือคอเต็บขึ้นไปกล่าวคุตบะฮ์หรือกล่าวปาฐกถาแสดงธรรม มัสยิดกลางเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคมในระดับเมือง (Prochazka, 1986: 16-17)

- **มัสยิดชุมชน** Community Mosque (Masjid)

ในชุมชนมุสลิมแต่ละแห่ง มักมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติศาสนกิจและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมในระดับชุมชน มีการละหมาดวันละ 5 เวลาเป็นประจำทุกวัน ในวันศุกร์จึงจะไปละหมาดรวมกันที่มัสยิดกลาง มัสยิดชุมชนหลายแห่งที่ไม่มีการละหมาดรวมในวันศุกร์จึงไม่จำเป็นต้องมีแท่นมิมบรสำหรับการกล่าวคุตบะฮ์เช่นในมัสยิดกลาง

- มัสยิดส่วนตัว Family Mosque (Balasah)

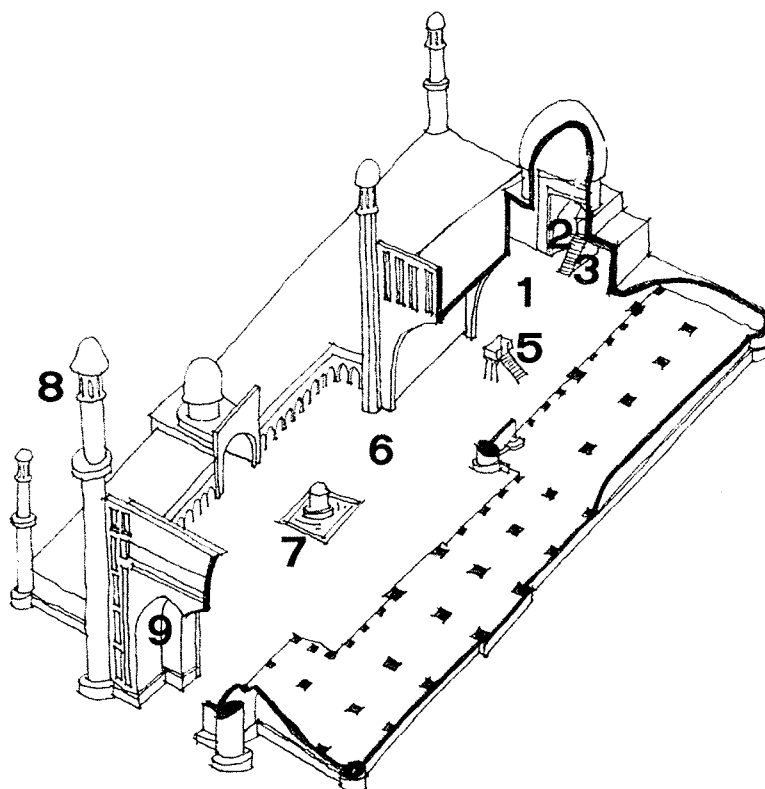
ในชุมชนขนาดเล็กที่อยู่ห่างไกลมัสยิด มักจะมีการสร้างอาคารเล็กขึ้นสำหรับละหมาด รวมกันในกลุ่มเครือญาติที่มีเพียงไม่กี่หลังคาเรือน เป็นอาคารที่สร้างในลักษณะชั่วคราว อาจมีการขยายต่อเติมและสร้างเป็นอาคารมัสยิดถาวรเมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น

- มัสยิดที่มีลักษณะเฉพาะ

ได้แก่ มัสยิดที่อยู่ร่วมกับอาคารอื่นๆ ในลักษณะต่างๆ เช่น มัสยิดที่อยู่ร่วมกับสุสาน มัสยิดในห้างสรรพสินค้า มัสยิดในสนามบิน มัสยิดในวัง และมัสยิดในมหาวิทยาลัย เป็นต้น

องค์ประกอบของมัสยิด

ในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษไม่ได้ระบุกฎเกณฑ์ตายตัวที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบมัสยิดไว้ การวางผังและการจัดองค์ประกอบต่างๆ จึงเกิดจากความจำเป็นทางด้านประโยชน์ใช้สอยและความเรียบร้อยสวยงามโดยมีมัสยิดของท่านศาสดาเป็นต้นแบบ รูปแบบของมัสยิดได้พัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสถานที่จนเกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ โดยมีองค์ประกอบรวมที่สำคัญดังต่อไปนี้

ภาพที่ 8 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของมัสยิด

1. โถงละหมาด

โถงละหมาดเป็นส่วนประกอบสำคัญของมัสยิดที่รองรับการใช้งานของคนจำนวนมาก¹³ ซึ่งหากพิจารณาจากมัสยิดของท่านศาสดา จะพบว่าความต้องการสำคัญในพื้นที่ส่วนนี้ ได้แก่ พื้นที่ที่กำหนดทิศทางการบิละฮ์สำหรับแสดงความเคารพภักดีร่วมกันที่มีความสะอาด สงบ เป็นสัดส่วน และปลอดภัยจากสิ่งรบกวนต่างๆ (Bloom, 1997: 23) โถงละหมาดมักเชื่อมต่อกับโถงเอนกประสงค์ที่ทำหน้าที่เสมือนโถงทางเข้าและรองรับการขยายตัวของกิจกรรมจากโถงละหมาด

พื้นที่สำหรับการละหมาดสำหรับ 1 คนมีขนาดประมาณ 0.55-0.60 x 1.20 เมตร¹⁴ เมื่อทำละหมาดรวมกันอิหม่ามจะยืนอยู่หน้าสุดเพื่อนำให้ผู้ละหมาดตามที่ยืนเรียงแถวหน้ากระดานอยู่ด้านหลังละหมาดโดยพร้อมเพรียงกัน เมื่อแถวแรกเต็มจึงจะเริ่มแถวใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ ทางด้านหลัง ผู้ที่มาละหมาดก่อนในสองแถวแรกจะถือว่ามีความประเสริฐมากกว่าแถวหลัง ทุกคนจะมีส่วนร่วมในการทำพิธีในมัสยิดด้วยความเท่าเทียมกันโดยไม่แบ่งแยกตำแหน่งหรือฐานะ แต่จะแบ่งพื้นที่สำหรับชายและหญิงเป็นสัดส่วนเพื่อความเรียบร้อย ผังของห้องมักเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือรูปทรงเรขาคณิตที่คุ้นเคยจำนวนมาก เช่น หกเหลี่ยมหรือแปดเหลี่ยม

2. มิห์รอบ

มิห์รอบเป็นองค์ประกอบที่ใช้ระบุทิศทางบิละฮ์ อาจมีลักษณะเป็นซุ้มโค้งเว้าเข้าไปในผนัง คล้าย nich ของโรมัน หรือ apse ของโบสถ์คริสต์ (Hillenbrand, 1994: 45-46) หรือเป็นเพียงผนังต่างระนาบที่ประดับประดาด้วยลวดลายเพื่อเป็นที่สังเกต (Prochazka, 1986: 26-30) แต่เนื่องจากมิห์รอบอยู่บริเวณด้านหน้าของการละหมาด จึงมักไม่ประดับประดามากจนอาจรบกวนสมาธิของผู้ละหมาด และมักไม่มีช่องเปิดที่ทำให้ผู้ละหมาดเสียสมาธิเนื่องจากการมองเห็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายนอก

3. มิมบร

มิมบรเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับให้อิหม่ามหรือค่อเต็บ (ผู้แสดงธรรม) ขึ้นกล่าวคุตบะฮ์ (แสดงธรรม) แจ้งข่าวหรือปราศรัยในโอกาสที่มีการละหมาดร่วมกันในวันศุกร์ ในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้ยกพื้นที่ขึ้นให้สูงขึ้นเพื่อให้คนที่อยู่ไกลได้มองเห็นและได้ยินท่านอย่างทั่วถึง ในเวลาต่อมาจึงได้พัฒนารูปแบบเป็นแท่นยืนที่มีที่นั่งพักและมีบันไดขึ้น โดยอาจมีซุ้มโค้งเพื่อบนทางขึ้นและมีหลังคาคลุมส่วนที่ยืน ทั้งนี้ ได้รับอิทธิพลจากตัวอย่างของสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิม เช่น บัลลังก์ของ bishop ในอาณาจักรไบแซนไทน์, บัลลังก์ของแม่ทัพในอาณาจักรซัสซานี pulpit และ lectern ในโบสถ์คริสต์ยุคกลาง เป็นต้น (Hillenbrand, 1994: 46)

¹³ โดยทั่วไปแล้ว มุสลิมสามารถแสดงความเคารพภักดีต่อพระเจ้า ณ สถานที่ใดก็ได้ที่มีความเหมาะสม แต่มุสลิมเชื่อว่าการปฏิบัติร่วมกันในมัสยิดนั้นมีความประเสริฐมากกว่า

¹⁴ พรมละหมาดสำหรับ 1 คนโดยทั่วไปมีความกว้างประมาณ 0.55-0.60 เมตร และยาวประมาณ 1.20 เมตร

มิมบรเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงรูปแบบความสัมพันธ์ทางจิตใจระหว่างมุสลิมกับผู้นำ โดยทั่วไปมิมบรมักจะวางอยู่ด้านขวาของมิมบรอบ เมื่อเสร็จจากการกล่าวคุตบะฮ์แล้ว อิหม่ามหรือคอเต็บจะลงมาละหมาดร่วมกับทุกคนในระดับที่เท่าเทียมกัน

4. มักซุรัท

ในยุคต้นๆ ของศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในสมัยอุมัยยะฮ์ (พ.ศ. 1104-1293) ในมัสยิดมักจะมีมักซุรัทซึ่งเป็นฉากไม้หรือโลหะทำเป็นลวดลายใช้กันพื้นที่หน้ามิมบรอบโดยเฉพาะ เพื่อป้องกันอิหม่ามซึ่งมักจะเป็นผู้ปกครองให้ปลอดภัยจากการลอบทำร้ายหรือลอบสังหาร (Frishman, 1994: 37-40) มักซุรัทอาจได้รับอิทธิพลมาจาก Royal Box ของจักรพรรดิไบแซนไทน์ (Hillenbrand, 1994: 49)

5. แท่นสำหรับผู้ขานสัญญาณ

แท่นสำหรับผู้ขานสัญญาณเป็นสถานที่สำหรับให้ “มุบัลลิก” ส่งเสียงให้สัญญาณต่อจากอิหม่ามเพื่อให้คนที่อยู่ไกลสามารถได้ยินสัญญาณและละหมาดพร้อมกันทั้งหมดได้ ในกรณีที่มิมีคนมาละหมาดเป็นจำนวนมาก มักเป็นพื้นที่เล็กๆ สูงประมาณ 1 ชั้น อาจอยู่บริเวณหน้าแท่นมิมบร หรือกลางโถงละหมาดหรือกลางลานโถงภายนอก (Frishman, 1994: 37) ปัจจุบัน Dikka ลดความสำคัญลงเมื่อมีเครื่องขยายเสียงทำให้ได้ยินเสียงอิหม่ามทั่วทั้งมัสยิด

6. ลานอเนกประสงค์ หรือ โถงอเนกประสงค์

ลานอเนกประสงค์หรือโถงอเนกประสงค์ทำหน้าที่เหมือนกับ Atrium ในโบสถ์ (Hillenbrand, 1994: 55) ที่รองรับคนเข้าออกจากโถงละหมาดทั้งในวันปกติและวันสำคัญซึ่งมีคนมากเป็นพิเศษ รวมถึงการใช้จัดกิจกรรมทางสังคมที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนา

7. ที่อาบน้ำละหมาด

ก่อนการละหมาด ข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามกำหนดให้มีการอาบน้ำละหมาดซึ่งเป็นการทำความสะอาดส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น มือ ใบหน้า แขน เท้า เป็นต้น โดยอาจทำมาจากสถานที่อื่นแล้วเดินทางมามัสยิดหรือจะมาทำอาบน้ำละหมาดที่มัสยิดก็ได้ (อัล-อิสลาห์สมาคม, 2540, เล่ม 1: 109)

ที่อาบน้ำละหมาดมักอยู่ในพื้นที่อเนกประสงค์ ผู้ที่อาบน้ำละหมาดแล้วจะเดินผ่านเขตมัสยิดที่สะอาดเข้าสู่โถงละหมาดได้โดยตรงโดยไม่สวมรองเท้า พื้นที่ส่วนนี้มักจะเตรียมไว้ให้อาบน้ำละหมาดได้หลายคนพร้อมกัน โดยอาจเป็นน้ำพุ บ่อน้ำ หรือก๊อกน้ำ บ้างแห่งจะมีการประดับประดาอย่างสวยงาม เช่น ทำเป็นศาลา หรืออาคารหลังคาโดม

8. หออะซาน

หออะซานเป็นสถานที่สำหรับผู้ประกาศเวลาละหมาด (มูอัซซิน) ขึ้นไปประกาศ (อะซาน) ให้ได้ยินไปไกลที่สุดเพื่อเรียกให้ผู้คนมาทำละหมาดร่วมกันที่มัสยิด ท่านศาสดาได้กำหนดให้ผู้ที่ได้ยินเสียงอะซานมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด พื้นที่ที่อยู่ในรัศมีเสียงอะซานจึงมักเป็นตัวกำหนดขอบเขตพื้นที่ของชุมชน

ห่ออะซานมักเป็นห่อสูงที่มีลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นจึงเป็นภูมิสัญลักษณ์ของมัสยิดที่สื่อถึงการมีอยู่ของชุมชนมุสลิม

แม้ห่ออะซานจะลดความสำคัญลงเนื่องจากมีเครื่องกระจายเสียงที่ทำให้ได้ยินไปไกลในปัจจุบัน แต่ห่ออะซานก็ยังคงมีอยู่เป็นสัญลักษณ์ของมัสยิดที่สามารถมองเห็นตำแหน่งของมัสยิดได้ในระยะไกล (สมัย แห่งดประยูร, สัมภาษณ์)

9. ชุมประดู

มัสยิดโดยทั่วไป มักมีการกำหนดขอบเขตเพื่อแยกพื้นที่ภายในที่สงบออกจากสิ่งรบกวนภายนอก โดยอาจเป็นกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบเพื่อแยกเป็นสัดส่วนและมีชุมประดูเป็นตัวเชื่อมต่อที่บ่งบอกถึงการเข้าถึงมัสยิด และเป็นตัวเน้นมุมมองให้สัมพันธ์กับแกนของมัสยิด ชุมประดูมักเป็นส่วนที่มีการประดับประดาอย่างงดงามเช่นเดียวกับโดมและห่ออะซาน (Frishman, 1994: 41)

การใช้พื้นที่ในมัสยิด

พื้นที่ใช้งานในมัสยิดแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- พื้นที่สำหรับทำพิธี

เป็นพื้นที่สำหรับทำอิบาดะฮ์ ซึ่งในระยะแรกมักใช้ประกอบกิจกรรมอื่นด้วยในลักษณะของพื้นที่อเนกประสงค์ แต่เมื่อสถาปัตยกรรมมัสยิดพัฒนารูปแบบจนเกิดการสร้างพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนขึ้น พื้นที่ส่วนนี้จึงมักจะแยกเป็นสัดส่วนจากส่วนอื่น โดยมีองค์ประกอบต่างๆ เช่น มีห์รอบ และมิมบร์ ซึ่งมีที่มาจากการใช้งานแต่ถูกนำไปตีความเพื่อใช้ในเชิงสัญลักษณ์ในภายหลัง เช่น มิมบร์ เป็นสิ่งที่เตือนให้รำลึกถึงท่านศาสดา และมีห์รอบ เปรียบเสมือนประตูสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งในบทบัญญัติของศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอัลฮะดีษจะไม่มีบทบัญญัติในส่วนนี้ แต่จะให้ความสำคัญกับการใช้งานในรูปแบบต่างๆ

การออกแบบพื้นที่ส่วนนี้ นอกจากจะคำนึงถึงความสวยงามแล้ว สิ่งสำคัญคือ เรื่องของมุมมองและการได้ยินของมะมูม (ผู้ที่ละหมาดตามอิหม่าม) และการใช้งานของอิหม่ามหรือคอเต็บซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นการสื่อสารระหว่างอิหม่ามกับมะมูม

- พื้นที่อเนกประสงค์

พื้นที่สำหรับรองรับกิจกรรมอเนกประสงค์ ในกรณีที่มัสยิดมีการใช้งานที่หลากหลาย พื้นที่นี้มีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่เป็นทางการรองรับการขยายตัวของศาสนพิธีซึ่งเกิดขึ้นภายในพื้นที่สำหรับทำพิธี พื้นที่นี้มักต่อเนื่องกับพื้นที่สำหรับทำพิธี และมีความยืดหยุ่นในการใช้งาน บางโอกาสอาจปรับให้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อใช้สำหรับละหมาดก็ได้ บางแห่งมีพื้นที่สำหรับใช้เก็บข้าวของเครื่องใช้สำหรับใช้ในงานของมัสยิดอีกด้วย